

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.285>
УДК 94 (437.3+437.6)“1947”+327:329.05

Іван Вовканич

д-р. іст. наук, проф.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: ivan.vovkanych@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-197X>

Ігор Шніцер

канд. іст. наук, доц.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

ПОЛІТИЧНА КРИЗА У СЛОВАЧЧИНІ 1947 РОКУ

Стаття присвячена висвітленню політичної кризи у Словаччині 1947 р., яка для чеських і словацьких комуністів стала своєрідною генеральною репетицією майбутнього загальнодержавного путчу 1948 р. Методологія дослідження спирається на загальнонаукові та спеціально-наукові методи, які дозволили авторам уникнути непослідовності, неконкретності, відірваності від об'єктивного історичного процесу.

Автори статті відзначають, що поштовхом до політичної кризи 1947 р. стала перемога Демократичної партії на парламентських виборах 1946 р. у Словаччині, яка перешикоджала подальшому зміцненню позицій комуністів у загальнодержавній системі державної влади через створення передумов для формування антикомуністичного блоку чеських і словацьких партій, а також швидкому проведенню соціалістичних перетворень за радянським взірцем. З метою уникнути політичної ізоляції і розчистити шлях до комунізації Словаччини комуністичні партії республіки розпочали боротьбу проти Демократичної партії з метою усунути її від влади.

У статті висвітлено звинувачення комуністів на адресу Демократичної партії у підтримці реакційних сил держави, зв'язках з людацьким підпіллям та еміграцією. Автори не оминули увагою і вплив зовнішнього чинника та спроби комуністів використати у боротьбі з демократами невдоволення партизанів і лівого крила учасників руху Опору перебігом «чисток» словацьких національних органів від реакційних людацьких елементів.

Автори статті констатують, що керівництво ДП виявилось не готовим до агресивної комуністичної атаки, а очікуваної допомоги від чеських демократичних партій не надійшло. Останні повірили твердженням комуністів про те, що у Словаччині існує реальна загроза сепаратизму та повторення подій «14 березня 1939 р.». Дискредитаційною кампанією, фабрикуванням справ «ворогів» держави, погрозами масових страйків прибічників, провокацією урядової кризи комуністам вдалося домогтися ліквідації легітимно сформованої за результатами виборів 1946 р. більшості Демократичної партії у словацьких національних органах й у такий спосіб зміцнити власні позиції у Словаччині. Політична криза 1947 р. відкрила шлях до поступового сповзання Чехословаччини від демократії до диктатури.

Ключові слова: Чехословаччина, Словаччина, парламентські вибори, Демократична партія, Комуністична партія Словаччини, політична криза, комунізація.

Ivan Vovkanych

Doctor of History, Professor
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: ivan.vovkanych@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-197X>

Ihor Shnitser

PhD in History, Associate Professor
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

POLITICAL CRISIS IN SLOVAKIA IN 1947

The article is devoted to the coverage of the political crisis in Slovakia in 1947, which for the Czech and Slovak communists, became a kind of dress rehearsal for the future nationwide putsch of 1948. The research methodology is based on general scientific and special scientific methods, allowing the authors to avoid inconsistency, imprecision, and detachment from the objective historical process.

The article's authors note that the impetus for the political crisis of 1947 was the victory of the Democratic Party in the parliamentary elections of 1946 in Slovakia. This prevented the further strengthening of the position of the

communists in the national system of state power by creating the prerequisites for forming an anti-communist bloc of Czech and Slovak parties. The victory of the Democratic Party in Slovakia also stood in the way of the rapid implementation of socialist transformations on the Soviet model. To avoid political isolation and clear the way for the communization of Slovakia, the communist parties of the republic started a struggle against the Democratic Party to remove it from power.

The article highlights the communists' accusation against the Democratic Party of supporting the reactionary forces of the state, connections with the people's underground and emigration. The authors did not ignore the influence of external factors and attempts of the communists to use in the fight against the democrats the dissatisfaction of partisans and the left wing of the Resistance movement with the course of "purges" of Slovak national bodies from reactionary elements.

The authors of the article state that the DP leadership was not ready for an aggressive communist attack, and the expected help from the Czech democratic parties did not come. The latter believed the claims of the communists that there was a real threat of separatism and a repetition of the events of "March 14, 1939" in Slovakia. As a result, through a discrediting campaign, fabrication of cases of state "enemies", threats of mass strikes by supporters, and provocation of a government crisis, the communists managed to eliminate the majority of the Democratic Party in the Slovak national bodies, legitimately existing as a result of the 1946 elections, and to strengthen their own positions in Slovakia. The political crisis of 1947 opened the way for Slovakia to slide from democracy to dictatorship.

Keywords: *Czechoslovakia, Slovakia, parliamentary elections, Democratic Party, Communist Party of Slovakia, political crisis, communism.*

Початок «холодної» війни змусив комуністичні партії у країнах Центрально-Східної Європи відмовитися від повоєнних компромісів режиму «народної демократії» та розпочати рух у напрямку встановлення комуністичних диктатур. Боротьба комуністів за владу в Чехословацькій республіці (далі ЧСР) розпочалася зі Словаччини, де в 1947 р. було штучно спровоковано політичну кризу з метою позбавити Демократичну партію легітимної більшості у словацьких національних органах. Політична криза 1947 р. була наслідком протистояння двох найвпливовіших політичних партій Словаччини, Демократичної та Комуністичної, які мали відмінні погляди на повоєнний розвиток держави та шляхи вирішення словацького питання в ЧСР.

Метою цієї статті є всебічне висвітлення причин, перебігу та наслідків політичної кризи у Словаччині 1947 р. Окремі аспекти зазначеної проблеми в українській історіографії досліджували І. Вовканич¹, Є. Пу-

гач² та І. Шніцер³. Діяльність Демократичної партії і перебіг її протистояння з Комуністичною партією Словаччини в 1946–1947 рр. вивчав словацький історик М. Сирний⁴. Перебіг політичної боротьби у Словаччині в 1946–1947 рр. висвітлено у працях Я. Рихліка⁵, І. Барновського⁶, Р. Летца⁷, Ш. Шутая⁸ та ін.

Важливою подією в політичному житті повоєнної ЧСР стали парламентські вибори 1946 р. Підготовка до них розпочалася на початку року, коли за участю усіх чехословацьких партій було здійснено спробу сформуванню правила «чесної гри» під час передвиборчої кампанії. На засіданнях Народного фронту чехів і словаків (НФ) 16 січня та 25 березня 1946 р. був ухвалений так званий «кодекс» передвиборчої поведінки політичних суб'єктів. Він передбачав, що учасники виборів не будуть публічно критикувати політику НФ, чехословацької влади, зовнішньополітичну орієнтацію ЧСР та її союз із СРСР⁹.

Під час передвиборчої кампанії 1946 р. дві найвпливовіші словацькі партії — Демократична партія (ДП) та Комуністична партія Словаччини (КПС) — виступили на підтримку Кошицької урядової програми 1945 р. На думку керівництва ДП, її реалізація мала дозволити словакам отримати те, про що вони «двадцять років мріяли в першій республіці»¹⁰. Комуністи обіцяли словацьким виборцям докласти максимальних зусиль для закріплення головних положень Кошицької урядової програми в новій Конституції ЧСР. Відзначимо, що словацьке питання під час передвиборчої кампанії 1946 р. було другорядним, оскільки майбутні вибори насамперед мали стати своєрідним плебісцитом населення краю щодо їх підтримки чи несприятливості комунізму. І саме на цьому ґрунті відбулося загострення політичної боротьби у Словаччині між демократами та комуністами.

Суперництво ДП та КПС за голоси виборців навесні 1946 р. переросло у відкрите протистояння. Словацькі комуністи публічно звинувачували демократів у спробах завоювати електорат колишніх «фашистських» партій та критиці на адресу Червоної Армії і СРСР¹¹. У відповідь керівництво Демократичної партії зробило неочікуваний для комуністів тактичний хід та заручилося підтримкою католицького населення краю. Річ у тім, що після повалення режиму Й. Тісо у Словаччині існувала політична незаангажованість католицького населення. Католики, які склали понад 70% населення Словаччини, фактично не мали свого політичного представництва в рамках НФ чехів і словаків. Ініційоване керівництвом ДП підписання 31 березня 1946 р. угоди про співробітництво з Християнсько-республіканською партією (ХРП) та Партією свободи (ПС) мало посприяти практичному залученню католиків у політичне життя держави та гарантувати демократам їх голоси. Згідно з так званою

«Квітневою угодою» керівництво ДП, що складалося з євангелістів, гарантувало представникам католицьких кіл, у разі перемоги на виборах, розподіл місць у парламенті, уряді та державних органах у пропорції 2:1, у місцевих органах влади — 7:3¹². Крім того, словацькі демократи обіцяли переглянути питання про передачу інтернатів та шкіл державі й повернути сферу шкільної освіти до рук католицької церкви¹³. «Квітнева угода» 1946 р. дала можливість ДП репрезентувати себе як політичну силу, що захищає національні й релігійні інтереси словацьких католиків та є головним опонентом комуністів з їхньою програмою радянзації краю. До складу ДП тоді не увійшла лише нечисленна група католицьких демократів, які виношували плани створення власної партії. Остання була створена 1 квітня 1946 р. під назвою Партія свободи¹⁴.

У відповідь на «Квітневу угоду» 1946 р. комуністи розгорнули брудну кампанію проти ДП з метою її дискредитації серед виборців. Комуністична пропаганда почала поширювати фейки про те, що союз демократів і католиків несе загрозу відродження у Словаччині «неолюдацтва» та сепаратизму¹⁵. Хоча на практиці все було навпаки, демократи намагалися утримати національно орієнтовані словацькі католицькі елементи від радикалізму та екстремізму, в рамках чинної програми Народного фронту чехів і словаків.

Вдалиий передвиборчий крок ДП у березні-квітні 1946 р. та неефективні спроби КПС звузити її електорат шляхом залякування наступом «реакції» визначили результати парламентських виборів 1946 р. у Словаччині. Перемогу на них здобула Демократична партія, яка набрала 62% голосів виборців. Комуністична партія Словаччини отримала підтримку 30,39% виборців, а Партія праці й Партія свободи — відповідно 3,11% та 3,73%¹⁶. Як наслідок, Демократична партія здобула більшість місць у Словацькій національній раді (СНР), яку очолив її лідер Й. Леттріх. У Корпусі уповноважених (КУ) ДП отримала 8 із 15 місць, але шляхетно поступилася посадою голови комуністу Г. Гусаку.

Перемога ДП на виборах у Словаччині не становила загрози територіальній цілісності ЧСР. Водночас вона перешкоджала зміцненню позицій комуністів у загальнодержавній системі державної влади та створювала передумови для створення антикомуністичного блоку чеських і словацьких партій, що неминуче привело би до їх ізоляції у рамках Народного фронту чехів і словаків. Не бажаючи допустити власної ізоляції, керівники КПЧ та КПС на спільному засіданні 26 травня 1946 р. розглянули питання про можливе виключення ДП із НФ чехів і словаків, що автоматично мало привести до її заборони в державі. Достатньою підставою для цього комуністи вважали той факт, що за ДП під час виборів 1946 р. голосували прибічники забороненої у ЧСР партії Глінки¹⁷.

Загалом результати виборів 1946 р. у Словаччині комуністи трактували як перемогу реакційних сил, що прагнуть домогтися закріплення в новій Конституції ЧСР самостійності Словаччини та надання незалежності СНР і її уповноваженим від парламенту та уряду Чехословаччини¹⁸. Невдоволення комуністів викликало й те, що перемога демократів перешкождала проведенню у Словаччині соціалістичних перетворень за радянським взірцем. ДП послідовно відстоювала парламентську демократію й недоторканність приватної власності, а у словацькому питанні — програму перебудови Чехословаччини на федеративних засадах згідно з принципом «рівний із рівним».

Відзначимо, що відділ зовнішньої політики ЦК ВКП (б) у своїй інформаційній записці перемогу демократів на виборах 1946 р. у Словаччині пояснював тим, що КПЧ упродовж усього цього часу недооцінювала важливість словацького питання та не надала належної допомоги КПС у зміцненні її позицій серед словацького народу; усе це й дало можливість словацькій «реакції» відновити свій вплив серед словаків, зміцнити власні позиції та здобути перемогу¹⁹. Критика з Москви на адресу чеських і словацьких комуністів лунала й за те, що вони не вжили «рішучих заходів для ліквідації фашистських елементів, покарання зрадників народу, які співпрацювали з німцями. У результаті сили реакції у Словаччині зміцніли, встановили зв'язки з реакційною еміграцією та реакційними колами Англії та США»²⁰.

30 травня 1946 р. на засіданні ЦК КПЧ із доповіддю про результати виборів у Словаччині виступив К. Готвальд. У своєму виступі він заявив, що «до лав Демократичної партії вступили старі реакційні глінківські прихильники. Демократична партія дозволила це зробити своєю політикою та агітацією. Тому ми зобов'язані висунути Демократичній партії Словаччини низку умов, якщо вона й надалі хоче бути в уряді: з'ясувати її ставлення до Й. Тісо, до проведення демократичного курсу, відповідальності Корпусу уповноважених перед міністрами тощо»²¹. Риторичу К. Готвальда підтримав і лідер словацьких комуністів Г. Гусак. 31 травня 1946 р. він заявив про те, що відтепер у Словаччині немає двох партій, які би пов'язувало повстанське минуле, одна партія — КПС — продовжує дотримуватися програми Словацького національного повстання, а інша — ДП — стала спадкоємицею партії Глінки²².

31 травня 1946 р. на засіданні чехословацького уряду було розглянуто результати виборів та з ініціативи комуністів обговорено можливість повторення в Словаччині «14 березня 1939 р.». Представники чеських партій погодилися із твердженнями К. Готвальда про те, що у Словаччині існує реальна загроза сепаратизму й повернення до влади глінківців. Вихід із цієї ситуації тимчасові союзники бачили у збільшенні повно-

важень центральних органів у Словаччині. 12 і 14 червня 1946 р. Чеський народний фронт обговорив запропонований комуністами проєкт, який передбачав обмеження повноважень словацьких національних органів. Переговори між чеською та словацькою частинами НФ з приводу обмеження повноважень словацьких національних органів відбувалися з 14 по 27 червня 1946 р. ДП, не маючи союзників та можливостей для політичних маневрів, змушена була погодитися на укладання угоди, відомої як третя Празька угода. Її текст був ухвалений на засіданні СНР 16 липня 1946 р.²³ Згідно з угодою законотворчість Словацької національної ради ставала символічною та не виходила за рамки регіональної самоврядності, а Корпус уповноважених ставав підконтрольним міністрам чехословацького уряду²⁴. На думку істориків, третя Празька угода обмежила повноваження словацьких органів до такої міри, що вони перетворилися на майже безправні інституції²⁵. Відзначимо, що нерішучість Демократичної партії у 1946 р. дозволила комуністам при підтримці чеських партій змінити основний принцип взаємовідносин у чесько-словацькому державному союзі «рівний із рівним» та перейти до ліквідації самоврядних прав Словаччини.

Під тиском комуністів представники Демократичної партії також змушені були підписати «Звернення до словацької нації та чехословацької громадськості», в якому підтримали необхідність суворого покарання провідних діячів людацького режиму, єдність республіки, відмову від використання релігії у політичних цілях. Усе це зменшило ефективність перемоги ДП на виборах 1946 р. у Словаччині і створило передумови для політичного наступу комуністів проти демократів. Становище ДП ускладнювалося й через втягування комуністами в політичну боротьбу чехословацької армії. Так, уряд К. Готвальда на надзвичайному засіданні 16 серпня 1946 р. доручив міністру оборони провести передислокацію чеських військових частин до Братислави та інших міст Західної Словаччини²⁶. Представники ДП оцінювали передислокацію чеських військових частин у Словаччину як політичний акт, який покінчив з існуванням передбачених Кошицькою урядовою програмою словацьких національних військових з'єднань.

Чергове загострення протистояння між демократами й комуністами у Словаччині відбулося під час судового процесу над Й. Тісо у грудні 1946 р. — березні 1947 р. ДП виступала за помилування президента Словацької держави. Демократи вважали, що страта Й. Тісо зробить із нього мученика за віру та сприятиме поширенню серед словаків ненависті до чехів²⁷. Недарма католицькі єпископи у своєму спеціальному меморандумі до чехословацької влади наголошували, що Й. Тісо завжди діяв в інтересах словацького народу та у своїй діяльності керувався «благими намірами»²⁸.

Комуністична пропаганда зображувала Й. Тісо державним злочинцем, який заслуговує на смертну кару²⁹. Виступ демократів із вимогою його помилування комуністи розцінювали як доказ їх співпраці з «реакцією», прибічниками словацького націоналізму та людацтва. У березні 1947 р. голова Корпусу уповноважених Г. Гусак писав прем'єр-міністру ЧСР К. Готвальду про необхідність зміни партійно-політичної структури Словаччини через зраду демократів³⁰.

15 квітня 1947 р. Народний суд у Братиславі виніс Й. Тісо смертний вирок. клопотання про його помилування було відхилено на позачерговому засіданні уряду 16 квітня 1947 р. 17 голосами проти 6. Президент ЧСР також відмовив Й. Тісо в помилуванні. Це було прогнозовано, оскільки ще в роки Другої світової війни Е. Бенеш відкрито заявляв, що Й. Тісо обов'язково понесе покарання за розвал першої республіки та вступ словаків у війну на боці нацистської Німеччини³¹. 18 квітня 1947 р. президент Словацької держави Й. Тісо був страчений. КПЧ та КПС розраховували на те, що його страта спричинить розкол у лавах ДП і послабить її вплив на католицьке населення Словаччини. Водночас лідер словацьких комуністів Г. Гусак висловлював сумнів, що страта Й. Тісо «зміцнить позиції компартії у масах»³².

Страта Й. Тісо не призвела до масових акцій протесту його прибічників у Словаччині³³. Натомість Демократичній партії вдалося зберегти єдність та прихильність словаків. Усю відповідальність за страту Й. Тісо керівництво ДП поклало на чехословацьку владу. Це дало підстави прем'єр-міністру ЧСР К. Готвальду заявити, що ДП «проводить у Словаччині кампанію, яка може вельми нашкодити інтересам республіки та цілісності держави»³⁴. На цій підставі КПЧ і КПС вирішили продовжити курс на ізоляцію словацьких демократів у ЧСР, активізувавши кампанію з «викриття» у їхніх лавах колишніх людаків, зв'язків демократів із ворожим підпіллям та еміграцією.

12 і 13 травня 1947 р. на засіданні ЦК КПС було обговорено деталі політичної кампанії комуністів проти ДП. Наприклад, В. Широкий заявив про необхідність розпочати тиск на ДП в економічних питаннях і посилити попередню критику на адресу партії з приводу присутності в її лавах «реакційних» елементів із числа людаків. На думку політика, комуністам варто було відкрито поставити під сумнів державну благонадійність демократів та залучити до боротьби проти них масові організації³⁵. За підсумком засідань ЦК КПС було вирішено розпочати кампанію з метою дискредитації уповноважених від ДП шляхом їх звинувачення в економічних проблемах краю та непослідовному очищенні власних лав від «реакційних» осіб, організувати масові протести учасників колишнього руху Опору та членів профспілок із подальшою ліквідацією більшості ДП

в КУ. Міністр внутрішніх справ В. Носек отримав завдання оперативно зібрати компрометувальний матеріал про «антидержавну» діяльність демократів у Словаччині.

У червні 1947 р. в Чехословаччину був направлений представник Відділу зовнішньої політики ЦК ВКП (б) П. Гуляєв для вивчення ситуації у країні та КПЧ. У підготовленому ним звіті велика увага була приділена ситуації у Словаччині. Зокрема, П. Гуляєв указав на «реакційність» ДП та її великий вплив на населення краю на тлі доволі слабких позицій КПС. До розправи над словацькими демократами активно включилася й КПЧ. 5 червня 1947 р. глава уряду К. Готвальд під час промови на святкуваннях у Девіні різко виступив проти «людацької реакції», яку підтримує ДП. Тоді ж у дію був запущений характерний для диктаторського комуністичного режиму сценарій боротьби з політичними опонентами. Органи національної безпеки ЧСР з допомогою радянських «товаришів» сфабрикували широкомасштабну справу про зв'язок керівництва ДП з людацьким підпіллям та еміграцією. Підготовлений Г. Гусаком «компрометувальний» матеріал на ДП 11 червня 1947 р. був розглянутий на засіданні НФ чехів і словаків. У ньому йшлося про зв'язок словацьких демократів із людацькими емігрантськими центрами. Комуністи також вимагали скасування «Квітневої угоди» 1946 р., відставки генеральних секретарів від ДП Я. Кемпни та М. Бугара. За підсумком засідання була створена спеціальна комісія із представників партій НФ, яка мала детально розглянути звинувачення комуністів на адресу словацьких демократів³⁶.

КПЧ і КПС також організували надходження до НФ чехів і словаків десятків телеграм із вимогами до влади провести радикальне очищення словацького суспільства. 24 червня 1947 р. відбулося засідання Ради словацьких профспілок, на якому було сформовано вимогу до влади про очищення суспільного життя держави від осіб, скомпрометованих людацтвом. Союз словацьких партизанів на своїй конференції 17–19 серпня 1947 р. висунув ультиматум до СНР з вимогою звільнити з державних установ до 20 вересня 1947 р. усіх прибічників Демократичної партії. Зрозуміло, що все це вело до штучного роздмухування в суспільстві істерії стосовно «зрадницької» діяльності словацьких демократів.

Демократична партія влітку–восени 1947 р. намагалася протистояти політичному натиску комуністів. На засіданні 30 червня 1947 р. керівництво партії уповноважило свого останнього генерального секретаря Ф. Ходжу вимагати від членів комісії НФ доказів щодо звинувачень комуністів на адресу своїх членів, зокрема Й. Кемпне та М. Бугара. Згідно з внутрішньопартійними директивами, кожен із звинувачених мав підготувати та надати партії докази власної невинуватості³⁷. Словацькі демократи також планували скоординувати та поглибити співпрацю з чеськими некомуністичними партіями.

14 вересня 1947 р. в ЧСР було опубліковано офіційне повідомлення про розкриття «антидержавної змови у Словаччині». Того самого дня у Братиславі відбулася численна демонстрація колишніх партизанів із вимогами «очищення суспільного життя». 20 вересня 1947 р. генеральний секретар Союзу словацьких партизанів С. Фалтян висунув ультимативну вимогу про виключення ДП з НФ чехів і словаків³⁸. 21 вересня 1947 р. відбулася загальнословацька конференція делегатів руху Опору, учасники якої вимагали від влади покарати зрадників, усунути з державних посад осіб, які відступили від антифашистської лінії. До акцій протесту проти демократів приєдналося й Словацьке об'єднання профспілок (СОП). Під час демонстрацій 21–22 вересня 1947 р. воно вимагало відставки КУ, включення СОП до складу НФ чехів і словаків. Чехословацькі органи внутрішніх справ та національної безпеки у ці дні провели масові арешти серед членів ДП. Їх звинувачували у зв'язках з «реакційним» підпіллям, намірах розчленувати Чехословацьку республіку та відродити Словацьку державу. З метою компрометації віце-прем'єра від ДП Я. Урсіні був заарештований його прес-секретар О. Обух, якого правоохоронці звинувачували у співпраці з людацькою еміграцією. Комуністи використали цей факт для посилення політичного тиску на Я. Урсіні, оскільки прагнули його відставки³⁹.

22 вересня 1947 р. на засіданні Словацького народного фронту було розглянуто резолюцію спілок руху Опору з вимогами очищення влади від представників «реакції». Політичні партії НФ змушені були пообіцяти «очистити» свої лави від ворожих елементів⁴⁰. Водночас під прикриттям необхідності боротьби проти формувань УПА, колишнім партизанам було роздано зброю та сформовано так звану «червону гвардію» комуністів. На думку істориків, це свідчило про готовність комуністів застосувати зброю для захоплення влади в Словаччині в 1947 р.

Помітний вплив на перебіг політичної кризи в Словаччині 1947 р. мав зовнішній чинник. У вересні 1947 р. у Польщі відбулася нарада керівників комуністичних партій країн «народної демократії». В озвучених на нараді доповідях Г. Маленкова та А. Жданова був зроблений висновок про початок протистояння двох світових систем: «табору миру, демократії та соціалізму на чолі з СРСР» і «табору імперіалізму та війни на чолі зі США»⁴¹. За підсумком наради СРСР вимагав від керівників комуністичних партій прискорити процес встановлення комуністичної диктатури в країнах Центрально-Східної Європи та переходу до побудови соціалізму за радянським взірцем⁴².

2 жовтня 1947 р. Президія ЦК КПЧ визначила першочергові завдання партії у Чехословаччині: зміцнити позиції комуністів у органах влади та використати їх для встановлення своєї монополії, «очистити» НФ чехів і

словаків від «реакції», посилити ідеологічний наступ тощо. Іншими словами, це був курс КПЧ на державний переворот та встановлення комуністичної диктатури. Розпочати комуністи вирішили зі Словаччини, де вже кілька місяців поспіль вони вели боротьбу за зміну співвідношення сил у словацьких національних органах на свою користь. 11 жовтня 1947 р. на засіданні ЦК КПС було озвучено наступні вимоги комуністів для врегулювання політичної кризи у Словаччині: виключити представників ДП зі складу уряду та змусити партію саморозпуститися⁴³.

Відзначимо, що президент ЧСР Е. Бенеш та чеські демократичні партії під час політичної кризи 1947 р. не підтримали словацьких демократів. Безпідставний страх перед можливим повторенням «14 березня 1939 р.» перевищив їхній страх перед узурпацією комуністами влади у Словаччині.

31 жовтня 1947 р. голова КУ Г. Гусак і п'ять голів із 15 відділів корпусу подали у відставку, спровокувавши в такий спосіб урядову кризу. Г. Гусак вніс до СНР клопотання про відставку КУ в повному складі, хоча представники ДП й були проти. За таких обставин, уряд ЧСР доручив К. Готвальду розпочати переговори зі словацькими партіями про реформатування КУ. На засіданні НФ чехів і словаків 17–18 листопада 1947 р. було досягнуто компромісне рішення з цього питання. КПС змушена була змиритися з тим, що їй не вдасться повністю усунути ДП як партію з політичної сцени Словаччини, та задовольнитися зменшенням її представництва у НФ. Своєю чергою ДП відмовлялася від «Квітневої угоди», втрачала три крісла й більшість у КУ⁴⁴. У новому складі Корпусу на чолі з Г. Гусаком комуністи отримали 5 міністерських портфелів, Партія праці та Партія свободи — по одному. Ще 2 міністри формально були безпартійними, але швидко пішли на співпрацю з комуністами, які, у такий спосіб, отримали більшість у КУ (8 із 15). Демократична партія за підсумком політичної кризи 1947 р. втратила легітимну більшість у словацьких національних органах. Проте на пленумі ЦК КПС 4–5 грудня 1947 р. комуністи ухвалили, що «боротьбу з реакцією» у Словаччині варто продовжити. Як відзначалося в доповідній записці радянського посольства у Празі, «поступка, зроблена демократам, була вимушеним маневром, і, по суті, гострота політичної ситуації у Словаччині зберігається й після формування нового Корпусу уповноважених»⁴⁵.

Події 1947 р. у Словаччині історики називають репетицією лютневого державного перевороту 1948 р. Фабрикуванням справ «ворогів» ЧСР комуністи фактично ліквідували легітимну більшість Демократичної партії у словацьких національних органах. І хоча лідер демократів Й. Леттріх і писав, що комуністи «не досягли кризою нічого»⁴⁶, насправді саме тоді розпочалося поступове сповзання Словаччини від демократії до диктатури.

Зрозуміло, що президент ЧСР Е. Бенеш не міг не помічати курсу комуністів на ізоляцію й витіснення з влади своїх «партнерів-суперників» та методи, за допомогою яких це здійснювалося: дискредитація політичних опонентів шляхом наклепів та демагогії, розкол демократичних партій, погрози масовими страйками та демонстраціями тощо. Проте втручатися в цю боротьбу президент не наважувався, оскільки чудово розумів, що за місцевими комуністами стоїть Москва. Ще в червні 1947 р. він говорив своєму секретарю Е. Таборському, що демократична Чехословаччина може бути врятована тільки в тому разі, «якщо радянське просування буде зупинено демонстрацією великої сили Заходу. Росіяни будуть робити все можливе для розширення та зміцнення своєї гегемонії у Німеччині та у всій Центральній Європі до того часу, поки не будуть остаточно зупинені»⁴⁷.

За підсумком політичної кризи 1947 р. у Словаччині так і не вдалося сформувати єдиного блоку антикомуністичних сил. Цьому перешкождали наявні між чеськими і словацькими партіями розбіжності в поглядах на питання державно-правового устрою ЧСР. Багато противників комунізму були розчаровані позицією Заходу, який не хотів втручатися у внутрішні справи ЧСР, налякані недемократичними методами боротьби, які використовували комуністи⁴⁸. За таких обставин вони вважали за краще дистанціюватися від політичної боротьби в державі. Це не сприяло зближенню та координації діяльності демократичних партій ЧСР, що ще більше розв'язувало руки комуністам на шляху до загальнодержавного путчу 1948 р.

Отже, підсумки парламентських виборів 1946 р. у Словаччині засвідчили завершення періоду повоєнних компромісів «народної демократії» та неминучість вибору: повернення ЧСР до класичної парламентської демократії чи встановлення в державі комуністичної диктатури. Перемога Демократичної партії на виборах 1946 р. у Словаччині перешкождала зміцненню позицій комуністів у загальнодержавній системі державної влади та створювала передумови для створення антикомуністичного блоку чеських і словацьких партій. Крім того, вона не давала комуністам можливості пришвидшити проведення в Словаччині соціалістичних перетворень за радянським взірцем. ДП послідовно відстоювала парламентську демократію та недоторканність приватної власності, а в словацькому питанні підтримувала програму перебудови ЧСР на федеративних засадах згідно з принципом «рівний із рівним».

Комуністи з метою уникнення політичної ізоляції у НФ чехів і словаків та розчищення шляху до комунізації Словаччини в 1947 р. розпочали активну боротьбу проти Демократичної партії, представників якої було публічно звинувачено в підтримці «реакції» та прибічників

«14 березня 1939 р.». У своїй боротьбі проти демократів комуністи також використали наявні соціально-економічні проблеми у Словаччині та невдоволення партизанів і учасників руху Опору перебігом «чисток» словацьких національних органів від «реакційних людацьких елементів». Керівництво ДП виявилось не готовим до агресивної комуністичної атаки, а очікуваної допомоги від чеських демократичних партій не надійшло. Дискредитаційною кампанією, фабрикуванням справ «ворогів» держави, погрозами масових страйків прибічників, провокацією урядової кризи комуністам вдалося домогтися ліквідації легітимно сформованої за результатами виборів 1946 р. більшості Демократичної партії у словацьких національних органах та зміцнити власні позиції у загальнодержавній системі державної влади ЧСР.

Здобута комуністами більшість у словацьких національних органах унаслідок політичної кризи 1947 р. стала своєрідною репетицією загальнодержавного комуністичного путчу в лютому 1948 р. та негативно вплинула на вирішення словацького питання в ЧСР. Комуністи фактично змусили представників Демократичної партії погодитися на третю Празьку угоду, яка звужувала повноваження СНР, а КУ трансформувала у місцевий виконавчий орган, який підпорядковувався центральному уряду. Чехословаччина по суті ставала унітарною державою. Спроби Демократичної партії домогтися її перебудови на федеративних засадах трактувалися комуністами як прояв сепаратизму й підтримка сил «реакції». Тому не дивно, що після кризи 1947 р. у ЧСР можна було спостерігати посилення празького централізму й унітаризму.

¹ Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках: Нарис історії перехідного періоду. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. 352 с.

² Пугач Е. Характер рішення словацького вопрса в условиях тоталитарных режимов. *Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20–80-е годы XX века)*. Харьков, 1995. Т. 2. С. 102–111.

³ Шніцер І.О. Судовий процес над Йозефом Тісо та його вплив на суспільно-політичне життя в Чехословаччині 1946–1947 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Історія*. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 2 (41). С. 127–133.

⁴ Syrný M. Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejin Democratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948. Banská Bystrica, 2010. 404 s

⁵ Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha: Vyšehrad, 2015. 688 s.

⁶ Barnovský M. Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948. Bratislava: Archa, 1993. 248 s.

⁷ Letz R. Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava, 1994. 245 s

⁸ Štajer Š. Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948). Košice: SAV, 2002, 564 s.

- ⁹ Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках... С. 104.
- ¹⁰ Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století... S. 294.
- ¹¹ Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках... С. 105.
- ¹² Aprílová dohoda — «Záznam o dohode Predsedníctva DS Slovenska». Štajaj Š. Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948). Košice: SAV, 2002, S. 191–193. S. 192.
- ¹³ Волокитина Т.В., Мурашко Г.П., Носкова А.Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40–50-х годов XX века. Очерки истории. Москва, 2008. 807 с. С. 559.
- ¹⁴ Barnovský M. Aprílova dohoda a čo jej predchádzalo, quo vadis Slovensko? 1996. č. 1. S. 45–46. S. 46.
- ¹⁵ Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках... С. 109.
- ¹⁶ Charvát J. Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946. Kocian J., Smetana V. Květnové volby 1946 — volby osudové? Československo před bouří, Praha, 2014. S. 23–58. S. 41.
- ¹⁷ Barnovský M. Na ceste k monopolu moci... S. 100.
- ¹⁸ Из информационной записки ОВП ЦК ВКП(б) «О современном экономическом и политическом положении Чехословакии». Сентябрь 1947 г. *Советский фактор в Восточной Европе 1944–1953*: в 2 т. Москва: РОССПЭН, 1999. Т. 1. 1944–1948. С. 496–503. С. 499.
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ Там само. С. 496.
- ²¹ Rychlík J. Češi a Slováci ve 20. století... S. 299.
- ²² Ibidem.
- ²³ Краткая информация генерального секретаря КП Р. Сланского в ЦК ВКП (б) о положении в Чехословакии 16 июля 1946 г. *Советский фактор в Восточной Европе 1944–1953*: в 2 т. Москва: РОССПЭН, 1999. Т. 1. 1944–1948. С. 318–322. С. 319.
- ²⁴ Dohoda predstaviteľov politických strán združených v Národnom fronte Čechov a Slovákov o doplnení a zmenách dohody medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR z 2. júna 1945 a protokolu o rokovaní z 11. júna 1946 (tretia pražská dohoda). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Zv. II. Bratislava, 1998. S. 445–448. S. 446–447.
- ²⁵ Шніцер І.О. Три Празькі угоди як спроби вирішення словацького питання в Чехословацькій республіці (1945–1946 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Історія*. Ужгород: Говерла, 2017. Вип. 1. С. 85–89. С. 87.
- ²⁶ Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках... С. 175.
- ²⁷ Syrný M. Slovenskí demokrati '44–48... S. 282.
- ²⁸ Memorandum slovenských biskupov v záležitosti Dr. Jozefa Tisa predložené Predsedníctvu SNR 8. januára 1946. Mikuš J. Slovensko v dráme Európy. Martin: Matica slovenská, 2002. S. 360–362. S. 361.
- ²⁹ Syrný M. Slovenskí demokrati '44–48... S. 281
- ³⁰ Barnovský M. Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. *Historický časopis*. 1992. č. 4. S. 457–472. S. 462.
- ³¹ Шніцер Судовий процес над Йозефом Тісо... С. 130.
- ³² Марьина В. Через «народную демократию» к социализму. 1945–1948 гг., Чехия и Словакия в XX веке: [Очерки истории]: в 2 кн. Москва, 2005. Кн. 2. С. 6–88. С. 56.
- ³³ Archív ÚPN. Fond A. Ústredné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov. II. Fondy ústredných útvarov unitárneho štátu 1945–1969. 1 ič 14. Situácia na Slovensku — material spracovaný v r. 1947–1948.
- ³⁴ Шніцер І. Судовий процес над Й. Тісо... С. 130.

³⁵ Syrný M. Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947. *Február 1948 a Slovensko*. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 14–15. február 2008. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. S. 127–177. S. 132.

³⁶ Šutaj Š. Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948)... S. 49.

³⁷ Syrný M. Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947... S. 147.

³⁸ Letz R. Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945–1948. *Dies Ater — Nešťastný deň 29.8.1944*. Bratislava, 1994, S. 31–40. S. 37.

³⁹ Syrný M. Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947... S. 156.

⁴⁰ Šutaj Š. Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948)... S. 51.

⁴¹ Пугач Е. История Словакии. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2013. С. 209.

⁴² Там само.

⁴³ Letz R. Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite... S. 58.

⁴⁴ Syrný M. Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947... S. 168.

⁴⁵ Марьина В. Через «народную демократию» к социализму. 1945–1948 гг. ... С. 62.

⁴⁶ Вовканич І. Чехословачина в 1945–1948 роках... С. 189.

⁴⁷ Марьина В. Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш: политик и человек. 1884–1948. Москва: Индрик, 2013. С. 406.

⁴⁸ Там само. С.409.

REFERENCES

1. Barnovský, M. (1996). *Aprílova dohoda a čo jej predchádzalo, quo vadis Slovensko?* 1, 45–46 [in Slovak].

2. Barnovský, M. (1993). *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava: Archa [in Slovak].

3. Barnovský, M. (1992). Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. *Historický časopis*, 4, 457–472 [in Slovak].

4. Dohoda predstaviteľov politických strán združených v Národnom fronte Čechov a Slovákov o doplnení a zmenách dohody medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR z 2. júna 1945 a protokolu o rokovaní z 11. júna 1946 (tretia pražská dohoda). (1998). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Zv. II. (pp. 445–448). Bratislava [in Slovak].

5. Kocian, J., & Smetana, V. (2014). *Květnové volby 1946 — volby osudové? Československo před bouří*. Praha [in Czech].

6. Kratkaia ynformatsyia heneralnoho sekretaria KPCh R. Slanskoho v TsK VKP (b) o položenyy v Chekhoslovakyy 16 yulija 1946 r. (1999). *Sovetskiy faktor v Vostochnoi Evrope 1944–1953*. (Vol. 1). (pp. 318–322). Moskva [in Russian].

7. Letz, R. (1994). Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945–1948. *Dies Ater — Nešťastný deň 29.8.1944*. (pp. 31–40). Bratislava [in Slovak].

8. Letz, R. (1994). *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava [in Slovak].

9. Maryna, V. (2005). Cherez narodnuiu demokratyiu k sotsyalyzmu. 1945–1948 hh. *Chekhyia y Slovakiya v XX veke*. (Vol. 2). (pp. 6–88). Moskva [in Russian].

10. Maryna, V. (2013). *Vtoroi prezident Chekhoslovakyy Edvard Benesh: polytyk y chelovek. 1884–1948*. Moskva: Yndryk [in Russian].

11. Mikuš, J. (2002). *Slovensko v dráme Europy*. Martin: Matica slovenská. [in Slovak].

12. Puhach, E. (1995). Kharakter reshenyia slovatskoho voprosa v uslovyiakh totalytnykh rezhyimov. *Totalytnyizm y antytotalytnnye dyvzhenyia v Bolharyi, SSSR y druykh stranakh Vostochnoi Evropy (20–80-e hody XX veka)*. (Vol. 2). (pp. 102–111). Kharkov [in Russian].

13. Puhach, E. (2013). *Ystoriya Slovakyi*. Kharkov [in Russian].
14. Rychlík, J. (2015). *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha: Vyšehrad [in Czech].
15. Shnitser, I. (2019). Sudovy protses nad Yozefom Tiso ta yoho vplyv na suspilno-politychne zhyttia v Chekhoslovachchyni 1946–1947 rr. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: seriia: Istorii*, 2 (41), 127–133 [in Ukrainian].
16. Shnitser, I.O. (2017). Try Prazki uhody yak sproby vyrishennia slovatskoho pytannia v Chekhoslovatskii respublitsi (1945–1946 rr.). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: seriia: Istorii*. 1, 85–89 [in Ukrainian].
17. *Sovetskyi faktor v Vostochnoi Evrope 1944–1953*. (1999). (Vol. 1). Moskva [in Russian].
18. Šutaj, Š. (2002). *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948)*. Košice: SAV [in Slovak].
19. Syrný, M. (2008). Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947. *Február 1948 a Slovensko. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 14–15. február 2008*. (pp. 127–177). Bratislava: Ústav pamäti národa [in Slovak].
20. Syrný, M. (2010). *Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejin Democratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Banská Bystrica [in Slovak].
21. Volokytyna, T.V., Murashko, H.P., & Noskova, A.F. (2008). Moskva y Vostochnaia Evropa. *Vlast y tserkov v peryod obshchestvennykh transformatsyi 40–50-kh hodov XX veka*. Ocherky ystoriy. Moskva [in Russian].
22. Vovkanych, I. (2000). *Chekhoslovachchyna v 1945–1948 rokakh: Narys istorii perekhidnogo period*. Uzhhorod: Vyd-vo V. Padiaka [in Ukrainian].